

מעמד ודימוי השוטר היהודי בתקופת המנדט

ריקה יצחקי הראל*

* ד"ר להיסטוריה, חוקרת תולדות היישוב ומלחמת העולם הראשונה בארץ-ישראל.

(התקבל במערכת במרץ 2009, אושר לפרסום ביוני 2009)

מטרת המאמר לבחון את הדימוי החברתי של השוטרים היהודים בתקופת המנדטורית (1918-1948) בעיני הממסד היהודי ובעיני בני היישוב. פרופיל השוטר היהודי נבחן באמצעות ניתוח מפקדים, תוך דגש על המאפיינים הדמוגרפיים, הכלכליים והחברתיים שהשפיעו על אופי הנוף האנושי במשטרת המנדט. עוד עוסק המאמר בסוגיות כמו: האם הדימוי והתפיסה החברתית של השוטר ביישוב תאמו את המאפיינים האישיים של השוטר? באיזו מידה ההשפעות הסביבתיות והחברתיות דחפו להתגייסות או לאי התגייסות למשטרה? האם ההתגייסות למשטרה נבעה מבחירה חופשית או הייתה פרי מצב כלכלי חברתי? וכדומה.

מילות מפתח: השוטר היהודי בתקופת המנדט, משטרת המנדט, המשטרה הארצישראלית, ועד השוטרים, אגודת השוטר העברי.

מבוא

המשטרה במהותה היא ארגון אזרחי, אך היא לא יכולה לפעול ללא סמכות ממשלתית חוקתית. במקביל, היא גם ארגון של תמיכה חברתית, המסייע להגברת הביטחון הציבורי והאישי. ככל שהחברה מודרנית יותר, כך הגדרת תפקיד השוטר והמשטרה רחבה יותר ואוניברסלית. הלגיטימציה החוקתית מקנה למשטרה חופש פעולה, היוצר ניגודים חברתיים המקשים על פופולריותה, והדימוי החברתי שלה, אך גם על דימוי השוטר.

על פי התפיסה החברתית המודרנית, השוטר הוא הציבור, והציבור הוא השוטר. השוטר הוא סוכן חברתי שתפקידו לתת שירות לאזרח, להגן עליו ולשמור על חייו ורכושו. ככל שקשיי

השוטר לבצע את תפקידו הולכים וגדלים, כך נולד בהכרח צורך להמעיט במגע עם האוכלוסייה. הצורך לבצע את העבודה המשטרתית במסגרת החוק הוביל לכך, שבאופן טבעי נדחק השוטר מהמעגל חברתי של הקהילה. הארגון המשטירתי ניתק ונפרד מהקהילה המקומית (יצחקאלי, 1997).

בתקופת שלטון המנדט הבריטי, בשנים 1918-1948 עברו היחסים בין הממשל הבריטי ליישוב היהודי גלגולים רבים, מיישוב התלוי בשלטון ליישוב אוטונומי. יחסים אלה הלכו והתעצבו בעיקר לאחר 'המרד הערבי' (1936-1939). הם השפיעו על עיצוב כוח המגן של היישוב: חיל הנוטרים (1936) ומשטרת היישובים העבריים (1938), שהוקם בגלל הצרכים הביטחוניים והלאומיים של היישוב. היחסים בין השלטון המנדטורי לבין הנהגת היישוב והאוכלוסייה הערבית השפיעו גם על המשטרה המנדטורית הארצישראלית, הן ברמת הארגון והן ברמת הפרט:

ברמת הארגון: ארגונה של המשטרה לפי הצרכים הביטחוניים שעלו בעקבות יחסים של היהודים והערבים כלפי הממשל הבריטי, והיחסים בינם לבין עצמם.

ברמת הפרט: יחסו של הממסד והיישוב היהודי למשטרה ולמעמדו ודימויו של השוטר היהודי.

השינויים הדמוגרטיים והחברתיים ביישוב היהודי

ארץ-ישראל קיבלה הכרה ולגיטימציה כארץ הגירה בהצהרת בלפור. בניתוחים סוציולוגיים, העוסקים בתהליכי ההגירה ובסיבותיה בכלל, נהוג לציין שני פרמטרים (Eisenstadt, 1954, עמ' 1-26):

- גורמים מושכי הגירה, כמו הרצון להביא לשיפור רמת החיים מבחינה כלכלית;
- גורמים דוחפי הגירה אשר מונעים על-ידי תהליכים והתרחשויות בארץ המוצא.

כשדנים במניעי ההגירה לארץ-ישראל, מונים ברמת הכלל את הגזירות שעוגנו בחוקים כלכליים וחברתיים בארצות המוצא של העולים, אשר הצרו והגבילו את פעילות היהודים וחי הקהילות היהודיות והרעו את מצבם, את האנטישמיות הגואה וכדומה; וברמת הפרט, את קיומם של רגשות לאומיים בקרב היהודים.

אשר למניעים מושכי הגירה, קשה להעריך מניעים אלה, ולו רק משום שלפחות בשנים הראשונות הייתה ארץ-ישראל ארץ נכשלת ובלתי מפותחת. רק עם חלוף השנים, עם בואם של

העולים, השתנה מצבה. הבחירה בארץ-ישראל לא הייתה תמיד בחירה מועדפת על המהגרים. לעתים, הייתה זו בחירה שנבעה מאין ברירה, כיוון שהארצות המועדפות על המהגרים סגרו את שעריהן בפני הזרים.

לגלי העליות לארץ-ישראל היו אפיונים ברורים מבחינת הרקע הרעיוני, המוצא הגיאוגרפי והצביון החברתי, אשר קבעו את דפוס העלייה והגדירו את אופייה. העולים שינו את פני הנוף החברתי והאנושי, והשפיעו על מגמות ההתפתחות ביישוב ובכלכלה הארצישראלית. העולים הביאו לשינוי בדפוסי החיים, לגידול ברמת החיים ולפיתוח המשק, בנטותם לענפי ייצור שנהנו מהתנאים הכלכליים המקומיים והעולמיים, דבר שבתורו הביא לעלייה בשכר הפועל. שינויים ותמורות אלו תרמו לתנועות במשק הארצישראלי והשפיעו עליהן (הורוביץ, תש"ח, עמ' 161-164).

שנות השלושים של המאה הקודמת היו שנות מפתח בעבור החברה היהודית ובמהלכן חלו בה שינויים מהותיים: הממסד היישובי התגבש, נבנו מערכות חברתיות והיכולות העצמאיות של היישוב זכו להכרה. מבחינת ההרכב החברתי של היישוב היהודי, השינוי היה מהותי הרבה יותר, בגין גלי העליות. אם בתקופה העות'מאנית הייתה האוכלוסייה הספרדית רוב בולט בארץ, אזי בשנות המנדט חל מהפך. רוב בולט של עולים מאירופה הביא לשינוי, והבכורה עברה לידי יהדות אשכנז. הפערים החברתיים והכלכליים בין הקהילות העדתיות: האשכנזים, הספרדים ועדות המזרח הלכו וגדלו. בעוד שבקרב הקהילה האשכנזית גדל אחוז המשכילים ובעלי המקצועות שדרשו מיומנויות ומומחיות, בקרב היהדות הספרדית ועדות המזרח גדל אחוז הפועלים. הדיפרנציאציה המקצועית יצרה באופן ברור מערך של מקצועות מועדפים, מוערכים ובעלי יוקרה ודימוי חברתי גבוה ואלה השפיעו באופן ישיר על רמת השכר של העובד ובהכרח גם על מעמדו החברתי (גרינבוים, 1936, ע' 53).

העולים השפיעו באופנים שונים על בניית דפוס חברתי ועל קביעת מאפיינים חברתיים, ולו גם משום שלא הייתה זו עלייה הומוגנית. בין העולים היו רווקים, חלוצים, ובעלי חזון אידיאליסטים שביקשו לשנות את הדפוס החברתי. אלה לא נצמדו למקום מוגדר ויכולת הניידות שלהם הייתה רבה. קבוצה אחרת של עולים כללה עולים בעלי משפחה, שהמשמעות של קביעות הייתה בעבורם חשובה מאוד, הן מבחינת אזור ומקום המגורים והן מבחינת מקום העבודה. חלקם היה מהמעמד הבינוני ומבעלי ההון. אחרים היו חסרי אמצעי קיום, ותלותם בממסד היישובי הייתה גדולה. היו אלה העולים שקבעו את חוקי השוק והצריכה ויצרו אותם,

והם השפיעו על מבנה ההתפתחות האורבנית. עם השינוי הדמוגרפי והכלכלי החלו להיווצר ריבודים חברתיים, גם אם לא באופן ברור ומוחלט, והחלו להיקבע בתודעה החברתית מעמדות ופערים חברתיים (ליסק תשנ"ד, עמ' 192-194; אטינגר, תשמ"ב, ע' 9).

עם התהוות הריבוד החברתי נקבעה גם האליטה הממסדית שהייתה מיעוט שליט. אליטה זו – ישראלית במועד הצירים, הוועד הלאומי, ההנהלה הציונית בארץ-ישראל וסופה הסוכנות היהודית – הייתה העלית המדינית שקבעה את דפוסי החברה מבחינה פוליטית וחברתית. העניין, שהביעה קבוצה זו בקבוצות אחרות נמוכות יותר בסולם החברתי, היה בעל חשיבות רבה לאותה קבוצה, שכן, מידת הקשר עם האליטה ותמיכת האליטה באותה קבוצה יכלו להיתרגם גם לתמיכה חברתית וכלכלית. אליטה זו הייתה מרכז כוח. נוסף לאליטה זו היו מרכזי כוח משניים: פוליטיים, כלכליים וחברתיים, כגון: מפלגות פועלים, ועדי מושבות, ארגוני איכרים, ארגוני סעד ועוד. אלה טיפלו ברבדים הכללי-ישובים. הקשר עם מרכזי כוח אלה ביטא אף הוא את מידת החשיבות והסטטוס החברתי של הקבוצה (ליסק, 1981, עמ' 19-16).

באופן טבעי, כל אדם מחפש שייכות חברתית, ושייכות זו נקבעת לפי כמה פרמטרים כגון: מוצא עדתי, מקצוע, רמת השכר ועוד. הסטטוס החברתי, שהלך ונוסד עם גלי העלייה, יצר את המבנה והסדר החברתי (אייזנשטדט, תשל"ט, עמ' 33-37). בחברת מהגרים ובחברה דינמית ככלל, שיוכו של אדם וקשריו למסגרת החברתית מוגדרים על פי האופן שבו הוא נתפס בעיני החברה. בחברה מתהווה, קובע השיוך המעמדי את הדימוי החברתי, וזה לעתים קרובות נקבע לפי העיסוק, שבתורו נקבע לפי מצב השוק. כלומר, לפי האפשרויות הכלכליות והחומריות. לכן, המשמעות של מקום העיסוק ואופיו, ובעקבות זה היוקרה שנלוות לו, הייתה בעלת חשיבות מרובה בעבור הפרט, וקבעה את הדימוי והסטטוס החברתי שלו. העיסוק השפיע כמובן גם על הדימוי העצמי, ובחברה מתהווה, כל שינוי כלכלי הוא בעת ובעונה אחת קטליזטור לניעות בסולם התעסוקתי ובסולם החברתי (Miles, 1999, עמ' 65-95; ליסק, תשנ"ד, ע' 373; אייזנשטדט, תשל"ט, ע' 67).

היחס הדו-ערכי של היישוב כלפי השוטר היהודי

שנות הממשל הצבאי הבריטי (1918-1920) התאפיינו בגישוש, התפכחות והתארגנות. האופוריה של היישוב עם הכיבוש הבריטי והחלפת השלטון חלפה במהרה. הנהגת יישוב היהודי הייתה עסוקה בשנים אלו בארגון ושיקום התשתית החברתית. חוסר הניסיון הפוליטי מחד גיסא, ומערכת היחסים העכורה עם הממשל הצבאי מאידך-גיסא, השפיע גם על העשייה למען השוטר היהודי והעמדת השירות במשטרה כעניין לאומי.

בשונה מהטיפול בנושאים חברתיים ויישוביים אחרים שהיו בשליטה ובאחריות ברורה של הממסד היישובי, השוטרים היו חלק אינטגרלי מן המערכת הממשלתית, דבר כשלעצמו הקשה על יכולתם לעשות למען השוטרים. בסוף תקופת הממשל הצבאי נשארה בעיית השוטרים היהודים עניין בלתי פתור ואף קשה יותר. בעיית השוטרים היהודים נעשתה לבעיה עקרונית, בייחוד לאחר שנוסד ארגון ה'הגנה', שהיה אלטרנטיבה ביטחונית לאומית עדיפה על פני השירות במשטרה הבריטית.

בשנות העשרים של המאה הקודמת עברו על בריטניה משברים כלכליים, שהשפיעו על ניהול יחידות האדמיניסטרציה הבריטיות השונות בקולוניות, שכן תקציב ניהול מדיניות החוץ פחת. בארץ-ישראל עבר היישוב היהודי משברים דומים מבחינה חברתית וכלכלית. שנת 1923 מציינת את השבר הכלכלי-החברתי הגדול שנבע מגל העלייה השלישית. המשק הארצישראלי לא היה בשל לקלוט את העולים הרבים. עקב כך, רמת האבטלה גברה. צמצום תקציב המשטרה עקב המשבר הכלכלי בבריטניה הוביל להרעת תנאי השכר, שכן שכר השוטרים פחת וכתוצאה מכך, שוטרים רבים התפטרו.

נחיתות מספרם של השוטרים היהודים במשטרה לאורך השנים הייתה מופגנת, ולא סייעה להאדרת מעמדם בעיני היישוב. נכון הוא, כי בתקופות מתח ביטחוני ואירועים לאומיים עלתה חשיבותו של השוטר כמי שעמד בין הפורעים ליישוב, ומשום כך זכה לגל אהדה. אך משתמו ימים אלה, שוב חזרה ועלתה דמותו של השוטר משכבר הימים, ושוב נשאבו השוטרים לתוך תהום השיכחה, לפחות מבחינתם. האי-עקיבות הזו ביחסה של החברה תרמה ליצירת הדימוי השלילי של השוטר. הייתה זו בבחינת תופעה שהזינה את עצמה:

עברה תקופת המאורעות, בה נישא שמו של השוטר העברי לתהילה בפי כל, אף המתיחות שהיו שרויים בה השוטרים באותה תקופה – פנה. האנשים מטופלים משפחות, המשפחות גדלות, הצרכים מתרבים והולכים, החיים מאמירים והולכים – והפתויים, כאמור לעיל, רבים במשטרה...

(ארסט, 1943)

נציגי הסוכנות ואלה שטיפלו בשוטר היהודי היו מודעים היטב ליחס האבסורדי לו זכה השוטר, הן מצד הממסד הלאומי והן מצד היישוב. הבעיה הייתה קשה שבעתיים עם הקמת כוח המגן היישובי – חיל הנוטרות ומשטרת היישובים. גופים אלה היו ביטחוניים לגאליים, שהיו נתונים למרות הממסד היישובי. על אף שהיו קשורים באופן פורמלי למשטרה הארצישראלית, הם שירתו את היישוב היהודי בלבד. הם היו יצירה יהודית עם אוטונומיה כמעט מוחלטת, ולממשל הבריטי הייתה השפעה מועטת על הנעשה בתוכם.

לא תמיד ולא בכל מקום הצליח היישוב העברי – על כל חוגיו ועל מוסדותיו – להוכיח לשוטר העברי את יחסו אליו כאל איש הבטחון. לא תמיד זוכרים ומעריכים – ולא תמיד נותנים להרגיש למעשה שהישוב זוכר ומעריך את התפקיד הקשה המוטל על השוטר העברי, הן בשמירת הבטחון והן ביחסים עם הממונים עליו ובעבודה המשותפת – ולעתים, אף בחיים המשותפים עם השוטרים הבריטים והערבים, מתוך מאמצים להיות נאמן לתפקיד ולשמור על הכבוד היהודי (שם).

מכאן עולה, שמוקד הבעיה היה נעוץ ברמת ההסברה והשכנוע, וכל עוד לא הצליחו להשריש בדעת הציבור את חשיבות פועלו של השוטר היהודי בלתי אפשרי להביא לשינוי המיחול. מערכת היחסים, בין היישוב לציבור השוטרים היהודים, רק הלכה והתקבעה.

השירות במשטרה במסגרת מעורבת לא אפשר לשוטרים היהודים לתפקד ככוח ביטחוני יהודי עצמאי, שעה שבתחומים שונים החל היישוב להתארגן לתוך מערכות חיים עצמאיות, כגון: מערכת הבריאות, החינוך, והעזרה הסוציאלית. השירות במשטרה הארצישראלית יצר אצל המשרתים בה אנטגוניזם, בגלל היחס הדואלי של היישוב כלפיו. מחד-גיסא, בני היישוב רצו לשרת במשטרה בגלל צורך כלכלי ובגלל דרישת הנהגת היישוב. מאידך-גיסא, המשטרה נתפסה בעיניהם כחלק משלטון זר, כובש. תפיסה זו חיידה את התנגדות היישוב למשרתים בתפקיד.

התוצאה לא איחרה לבוא. השוטרים היהודים בחרו להתפטר מהמשטרה. לאי-יציבות זו הייתה השפעה רעה על מעמד המשטרה ביישוב היהודי.

הפער והמרחק בין השוטר ליישוב הלך וגדל. לצד הקשיים הנפשיים והחומריים הכרוכים בעבודתם, נאלצו השוטרים היהודים להתמודד גם עם חוסר ההערכה של היישוב:

המאחד את שתי המחנות היא: המרירות והאפטיה – כי מיום כניסתו למשטרה, מתמוטט עמדתו של השוטר בציבור האזרחי, העדות הלא יהודיות חושדים בו מבחוץ והיהודים אינם מחבבים אותו מבפנים.

(כהן, ת"ש, ע' 109)

אף על פי שבמהלך המהומות ולאחריהן התבררה החשיבות של כוח יהודי בזרוע ביטחונית ממשלתית, היה הדבר נכון רק בהקשר הממסדי וההגנתי. בקרב היישוב היהודי לא חל שינוי ביחס ובהערכה לשוטר. רבים ביישוב לא ראו בעבודה המשטרתית חלק מההגשמה הציונית, והיו שהרחיקו לכת וראו בשוטר את משרת הקולוניאליזם (אלדדי, 1980)¹. היישוב לא עשה את ההפרדה בין התפקיד לאדם, והתוצאה: תחושת הזרות והבידול החברתי של השוטר התחזקה:

... בנסיבות הציבור – צפוי השוטר להיפגש ביחס של בוז. אם יופיע בבגדיו הרשמיים – כל אחד מתרחק ממנו, "הלא זה שוטר", "הוא בא להכות, לפזר לאסור" וכו' – ואם יבקר בבגדים אזרחיים, אומרים: "הנה כבר בא המרגל", "הלא זה שוטר חרש, בא למסור אותנו". אחרי קבלות פנים כאלו פעם ופעמים – חדל השוטר בזמן חופשתו לבקר במקומות ציבוריים

(תדהר, תרצ"ו, ע' 4)²

¹ בעניין זה ראו: קיש (1931), אשר ציין, בין היתר, את "יחס האינטליגנציה הרוסית לגבי השירות בממשלה ובייחוד במשטרה" כאחת הסיבות המהותיות לדחיית העיסוק המשטרתני ותפיסתו ביישוב.

² עדות דומה ראו אצל: הכהן, ת"ש, ע' 181.

מעטים היו קשובים למצבו של השוטר ולבידודו בתוך המסגרת הממשלתית:

... הפקודה האחרונה, המכריחה את השוטרים היהודים הרווקים ללון יחד עם הערבים בקסרקטין. מי שזכר במעשה אותו השוטר היהודי, שאבד את עצמו לדעת לפני ארבע שנים, אחרי שנאנס על ידי קצין ערבי – ירגיש דאגה מיוחדת לקראת פקודה זו. היא דרגה חדשה בהורדת השוטר היהודי למצב של נחיתות "צבעונית" בארץ.

(ללא מחבר, 1931)

מצוקת השוטר היהודי גדלה מיום ליום. השוטרים היהודים שהתגייסו למשטרה הונעו על ידי מטרות ומניעים מגוונים. אולם, חוסר עניין ציבורי, תנאי שירות קשים וקשיי הפרנסה גרמו לדמורליזציה בקרב השוטרים: "כי יסתגל האדם אל המרירות – תהפך גם היא לטבע" (הכהן, ת"ש, ע' 109).

בידום של השוטרים היהודים בתוך המסגרת הממשלתית והעדר הגיבוי הממסדי, ובוודאי הציבורי, העצימו את קשייהם. פרודוקסלית דווקא, כיוון שהשוטרים שירתו במסגרת ממשלתית, הם היו 'כוח' בלתי מאורגן. הממשל הבריטי לא התיר התארגנות כזו, כיוון שראה בה חתירה תחת שלטון החוק. אי-יכולתם של השוטרים, לפעול לקידום האינטרסים שלהם כגוף, הדגישה את חולשתם מחד-גיסא, וחיזקה את הרושם של אי-כדאיות השירות מאידך-גיסא. כיוון שהשוטרים לא יכלו להתארגן כגוף חברתי ולא יכלו לקשור עצמם לקבוצות כוח פוליטיות או חברתיות ביישוב, הם נתקלו בקשיים בבואם לקדם את עניינם, גם בקרב כלל האוכלוסייה.

אי-יכולתה של המנהיגות היהודית לעשות למען השוטרים, ההתייחסות אל העיסוק המשטרתי כעבודה כללית ולא כמקצוע, מעמדם של השוטרים היהודים במשטרה ואי-ראיית השוטר ככוח מגן של היישוב, בנו את הדימוי החברתי של השוטר. עקב חוסר הפיקוח והמרות הממסדית התגייסו למשטרה גם 'טיפוסים' שליליים מבחינה חברתית, ואלה תרמו את חלקם לדימוי השלילי של השוטר, שהלך והתקבע בתודעה החברתית. רבים וטובים מבין השוטרים שהתגייסו למשטרה – והונעו מתוך רצון לשמש כוח מגן יהודי בין האוכלוסייה העוינת ליישוב היהודי וזרוע ביטחונית למדינה שבדרך – נאלצו לספוג אף הם יחס זה.

נחטא לאמת ההיסטורית אם נאמר כי התמונה הייתה חד-ממדית, ואין הדבר כך. היו מבני היישוב כאלה שאכן הבינו את הקושי המהותי הכרוך בעבודה המשטרתית והנחיצות של השוטר, כמי שמשרת את הקהילה, ויצאו לעמוד לצד ציבור השוטרים.

... ואם נרצה להיות אובייקטיבים, אסור לנו להטיל את ההאשמה על מעוט השוטרים העברים במשטרה הארץ ישראלית, על מפקד המשטרה או קציניו, כי בחלק גדול מאד ואולי הכי גדול אשמים אנחנו בעצמנו, שימו לב ותראו כמה מעטים נמצאים במשטרה הארץ ישראלית בחורים גבוהים חסונים בעלי גוף חזק. הבחורים הללו לעולם לא חולמים ע"ד הכנסתם למשטרה הארץ ישראלית. הם תמיד מסתדרים יותר טוב מחוץ למשטרה. מחוץ למשטרה מצבם הכלכלי הרוחני והחברתי פי מאה יותר טוב, ולמה להם לסבול? לסבול סובלים חלוצים, אבל לא בחור בעל הכרה לאומית...

(אזרח עברי, ללא תאריך)

נראה כי הלך רוח זה היה נחלת מעטים, ולא הצליח להביא לשינוי בתודעת היישוב כולו. עקב כך, נותר מצבו של השוטר כפי שהוא. דימוי השוטר המשיך להיות שלילי בדעת הקהל עד לסוף תקופת המנדט. בישיבת הוועד הפועל של 'הוועדה היישובית לטיפול במשפחת השוטרי' שהתקיימה ב-2 באפריל 1947 ציין אליעזר קפלן³:

הציבור אינו יודע להעריך את עבודתו של השוטר העברי, אינו עוזר לו במלוי תפקידו, ובדרך כלל אף מפריע לו. תופעה זו רואים אנו בעיקר בערים הגדולות. יש אפוא לפתוח בפעולות הסברה ולתבוע קודם כל מן ההסתדרויות השונות ומהצבור המאורגן, וכן מהמוסדות, עזרה והסברה בענין חשוב זה.

(הוועדה היישובית לטיפול במשפחת השוטר, 1947)

דברים אלה נאמרו מאוחר מדי בכל הנוגע לתקופה הנדונה, אך הם יכלו לשמש נקודת התייחסות לקראת התקופה החדשה שעמדה בפתח: משטרה עברית במדינה ריבונית.

³ **קפלן אליעזר**: ממנהיגי תנועת העבודה. היה חבר מועצת עיריית תל אביב ובין מנהיגי הפועל הצעירי ואחר כך מפא"י. פעל כחבר הוועד הלאומי וכמזכיר הוועד הפועל של הסתדרות העובדים הכללית. משנת 1933 ועד 1948 כיהן כגזבר הנהלת הסוכנות היהודית. עם קום המדינה התמנה לשר האוצר הראשון ושירת בתפקיד זה עד מותו.

המניעים להתגייסות למשטרה

בבואנו לבחון את מניעי ההתגייסות למשטרה, אין כל ספק שהתנאים הסביבתיים, החברתיים והפוליטיים השפיעו על ההתגייסות ועל ההתפטרות מהמשטרה באותה מידה. השכיח מבין כולם היה המניע **הכלכלי**, קרי, נהייה אחר מקום פרנסה. אכן, מבין המתגייסים למשטרה היו מי שראו במשטרה מקום עבודה על אף תנאי השכר הירודים של השוטר והתנאים הסוציאליים. היו שראו בעבודה עיסוק לטווח ארוך, אך היו גם כאלה שהתגייסו ממניעים כלכליים קצרי טווח. כלומר, עם השתפרות תנאי השוק התפטרו מהמשטרה והלכו לחפש מקור פרנסה ריווחי יותר.

נראה כי השיקול של **מצב משפחתי** היה שיקול מכריע באופן התייחסותם של רבים אל העיסוק המשטרתי, בו ראו מקום עבודה קבוע גם אם היה ידוע שאינו עיסוק מכניס. בנקודה זו עולה השאלה, מדוע בכל זאת נשארו אותם אנשים במשטרה גם בתקופות שבהן הציע המשק הארצישראלי תנאים והזדמנויות לשיפור מצבם הכלכלי, והבטיח להם מקור קיום ופרנסה? ההסבר לכך נעוץ, לדעתי, בתפיסתם את המשק הארצישראלי כדבר לא קבוע ולא יציב, שנע בין גאות לשפל, בין שגשוג כלכלי לאבטלה גדולה. בשל מצב זה נתפסה המשטרה כאי של יציבות.

את תפיסת העיסוק המשטרתי **כקריירה**, גם אם המשמעות היא עבודה תחת מטרייה בריטית, אין לבטל על הסף. היו שוטרים שאכן ראו את העיסוק המשטרתי כקריירה וכקידום אישי, והביטוי לכך היה רצונם לעלות בדרגה ולקבל סמכויות נוספות. ייתכן שקיוו גם לשינוי בהערכת הציבור היהודי בעקבות זאת.

מניע נוסף היה **המניע לאומי**. היו שהונעו להתגייס למשטרה בצו המוסדות הלאומיים, שחששו מפני העלמות הנוכחות היהודית בזרוע הביטחונית, גם אם הייתה ממשלתית. אחרים התגייסו למשטרה מתוך מוטיבציה אישית לאומית. אלה גם אלה ראו בשירות המשטרתי שליחות – תרומה לקידום האינטרסים הלאומיים-היישוביים. השירות המשטרתי היה בעיניהם נטיעת שלוחה בכוח מגן ביטחוני יהודי שישרת את המדינה שבדרך.

מניע אחר היה מניע מעשי, קרי, גיוס לצורכי **לגאליזציה**. בשנים 1936–1939, תקופת 'המרד הערבי', ובשנים הראשונות של מלחמת העולם השנייה, כשסכנה ריחפה על היישוב היהודי,

רבים מהיישוב גויסו לכוח המגן היישובי. היו שגויסו לחיל הנוטרות אך גם למשטרה – למשטרת העזר, כלומר כשוטרים מוספים. במצבי חירום אלה גויסו רבים שאך זה עלו ארצה, בין בעלייה לגאלית ובין בעלייה בלתי לגאלית. הגיוס לכוח המגן היישובי שנעשה דרך מנגנוני היישוב לא היה כרך בכל קושי מבחינת גיוס עולים בלתי לגאלים. לעומת זאת, הגיוס למשטרה נערך דרך מנגנונים ממשלתיים, ושם המצב היה קשה הרבה יותר. אולם, הגיוס של העולים הבלתי לגאלים למשטרה לא היה למשטרה הסדירה, אלא לכוח השוטרים המוספים, שהיו כוחות העזר של המשטרה הסדירה. מאחורי הגיוס לנוטרות ולכוחות העזר של המשטרה עמדו שיקולים פוליטיים, שהסתייעו במצב הביטחוני. זאת כיוון, שבממסד היישובי היה ברור באופן עקיף כי על ידי פעולה זו יהיה אפשר להביא לפתרון שהייה הבלתי חוקית. מבחינת הממסד היישובי היה מדובר במורטוריום של גירוש, כיוון ששילובם של העולים בכוחות הביטחוניים יקל אחר כך על מציאת פתרון שיהפוך אותם לאזרחים חוקיים. ואכן, בהחלטה של המפקח על ההגירה והסטטיסטיקה של הממשלה שפורסמה בשנת 1943, ניתנה הכרה למשרתים בכוחות המגן שעלו באופן בלתי לגאלי (מטה המשטרה, 1943).

פרופיל השוטר היהודי בתקופת המנדט

מפקד 1939

ניתוח פרופיל השוטר היהודי בתקופת המנדט נעשה על פי ניתוח מפקדים. המפקד הראשון נערך בספטמבר 1939 על ידי המחלקה לסטטיסטיקה של הסוכנות היהודית והוועד הלאומי, שערכו מפקד של יהודי ירושלים. המטרה הראשונית של המפקד הייתה לערוך רשימה של הבוחרים בירושלים לאספת הנבחרים ולוועד הקהילה בעיר⁴. בסוכנות ובמחלקה לסטטיסטיקה של הסוכנות הוחלט להרחיב את היריעה ולערוך מפקד מקיף, שיספק נתונים על ההרכב האתנו-סוציאלי של התושבים. על פי המפקד, אומדן התושבים היהודים בעיר היה 80,850 איש, כשמתוכם נפקדו רק 75,150 איש. זאת כיוון, ש-5,700 איש שהיו מוזהים עם המפלגה החרדית 'אגודת ישראל', סירבו להתפקד (גורביץ, 1940)⁵. המפקד נותן לנו מידע לגבי

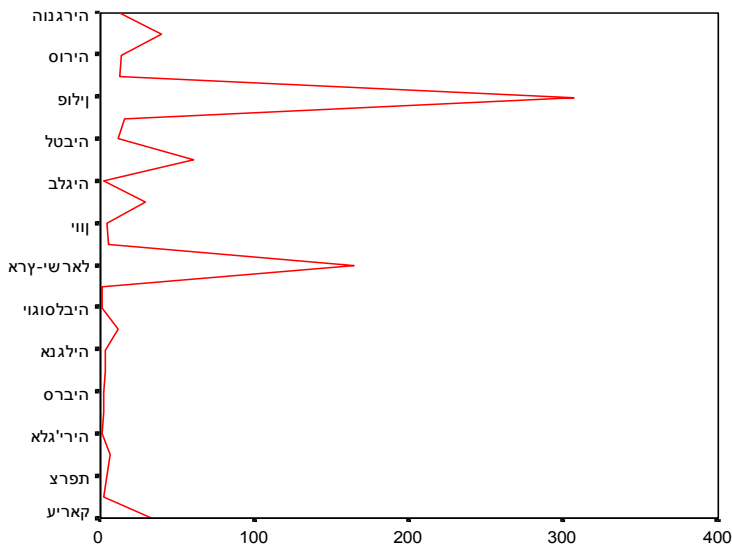
⁴. יש לציין כי כבר בשנת 1938 נערך מפקד מטעם ועד הקהילה בחיפה לצורכי הכנת פנקס הבוחרים לכנסת ישראל. היה זה המפקד הראשון שנערך בקרב אוכלוסייה עירונית יהודית.

⁵. ניכר שהסירוב נבע מהחשש, שמשמעות המפקד תהייה הטלת מיסים או גיוס לצבא.

אוכלוסיית ירושלים, ולגבי השוטרים והשותפים האחרים בכוח המגן היישובי קרי: הנוטרים והגפירים.

בדיקת השאלונים העלתה, שאחוז ניכר מהמשתתפים בכוחות הביטחון קרי: במשטרה ובכוח המגן היישובי הם עולים. לפי השאלונים, אלה שהצהירו כי הם ילידי הארץ היו 20.6% בלבד. לפי בדיקת ארצות המוצא נמצא כי אחוז ניכר מהמתפקדים היו ילידי פולין, 307 איש מהמתפקדים (38.5%); ילידי גרמניה היו 7.5% (60 מתפקדים); רוסיה 4.9% (39 מתפקדים) ויוצאי רומניה היו 3.6% (29 מתפקדים). לגבי מתפקדים מהקהילה הספרדית ועדות המזרח, נמצא כי מתפקדים ילידי תורכיה היו 1.5% (12 מתפקדים); ילידי עיראק 4.1% (33 מתפקדים); מרוקו 1.4% (11 מתפקדים). בארצות רבות כגון תימן, אלג'יריה, כורדיסטאן, לבנון, מצרים ועוד, אחוז המתפקדים היה קטן – בין שניים לשישה איש. תרשים מס' 1 מעיד על מאזן הכוחות מבחינת ארצות המוצא:

תרשים מס' 1: ארצות המוצא של המתפקדים במפקד 1939
(עיבוד סטטיסטי של נתוני מפקד האוכלוסייה היהודית של ירושלים, 1939,
ארכיון ציוני מרכזי J4)

התוצאה העולה ממנו משקפת את המבנה החברתי בארץ. הרוב הגדול במשטרה היו עולים שהגיעו מפולין, ומבחינה זו, התמונה במשטרה היא תמונת ראי של התופעה הארצית⁶. מניתוח המשתנים, 'ותק' ו'מקום שירות', נמצא כי ככל שהמתפקד היה ותיק יותר במונחים של שנות שהות בארץ, כך חלקו במשטרה ובכוח המגן היישובי הלך והצטמצם (גורביץ ואח', תש"ה, עמ' 58-64) (ראה תרשים מס' 1).

הנתונים המובאים בלוח מס' 1 הם ביטוי ליחסי הגומלין בין תנאי השירות הקשים לבין מעמד השוטר. בקרב כוח המגן היישובי הירידה היא הדרגתית, כך לפחות בקרב שתי הקבוצות הראשונות. הסיבה לכך היא השייכות, המעורבות והחיכוך בין נושא בתפקיד לקהילה.

לוח מס' 1: אחוז המשרתים במשטרה ובכוח המגן היישובי

(עיבוד סטטיסטי של נתוני מפקד האוכלוסייה היהודית של ירושלים 1939,

ארכיון ציוני מרכזי J4)

שנות ותק				מקצוע
16-20	11-15	6-10	1-5	
2	11.3	20.3	66.5	שוטר
	8.9	36.3	53.9	כוח מגן יישובי

לכאורה, ניתן לומר כי במידה רבה היו שני סוגי השירות הללו מעין שלב מעבר, בין עלייה וקליטה, שהולכה למעורבות חברתית וכלכלית. נראה שהעיסוק היה בעבור חלק מהמתגייסים דרך לצמצם את טראומת הקליטה ופתרון מעשי, לקבלת אזרחות.

בבדיקת משתנה הגיל נמצא כי קבוצת הגיל הדומיננטית של המשרתים בכוחות הביטחון, במשטרה ובכוח המגן היישובי, הייתה 20-29, ואלה היו כ- 64% – רוב בולט. ככל שהגיל עלה, כך קטן מספרם בכוחות הביטחון.

⁶ אברהם (2000, ע' 34) טוען במחקרו כי יהודים ספרדים ועדות המזרח מהווים את הרוב במשטרה. אולם, תוצאות המפקד סותרים דעה זו.

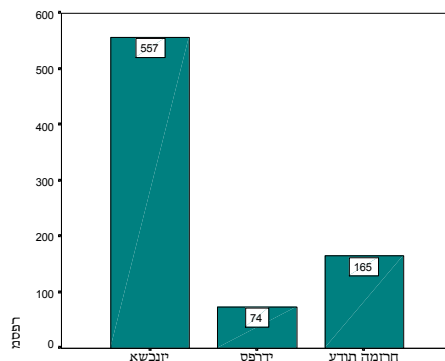
החלוקה בין אחוז הנשואים והרווקים, בקרב כלל המשרתים במשטרה ובכוח המגן היישובי, מצביעה על יתרון קל לקבוצת הנשואים. אחוז הנשואים, עם או בלי ילדים, היה כ- 50% מכלל השוטרים המתפקדים, ובשכלול מספר האלמנים והגרופים, המניין עלה ל- 51.6%. במבחן הקשר בין גיל ומצב משפחתי נמצא, שאחוז הרווקים בקרב שוטרים ובקרב משרתים בכוח המגן היישובי בקבוצת הגיל 16-24 היה הגדול. ככל שגיל המתפקד עלה, כך קטן אחוז הרווקים ועלה אחוז הנשואים, כלומר, מספר בתי-האב המפרנסים משפחות. נראה כי ההתייחסות למשטרה ככלל הייתה כאל מקום עבודה קבוע. ייתכן שהאי-יציבות של המשק, שנבעה מהגאות והשפל בעלייה, הביאה רבים לדבוק בשירות המשטרתי. את האחוז הנמוך של הרווקים במשטרה אפשר להסביר אולי בכך, שבעת הגיוס למשטרה חתם המתגייס על חוזה לחמש שנים. בתום מועד החוזה העדיף לא להמשיך בשירות המשטרתי וחיפש מקורות פרנסה ריווחים. היות שהיו ללא מחויבות ואחריות לפרנסת המשפחה, יכלו הרווקים לבצע החלטות אלו ביתר גמישות. השירות בכוח המגן היישובי, בשונה מהשירות במשטרה, היה פועל יוצא מהצרכים הביטחוניים. הוא לא היה כרוך בחוזה, ולפיכך, היה גמיש יותר ולא היה תלוי זמן.

תרשים מס' 2 בוחן את המשתנה העדתי בשירות בכוח המגן היישובי:

תרשים מס' 2: התפלגות לפי מוצא עדתי

(עיבוד סטטיסטי של נתוני מפקד האוכלוסייה היהודית של ירושלים 1939,

ארכיון ציוני מרכזי J4)

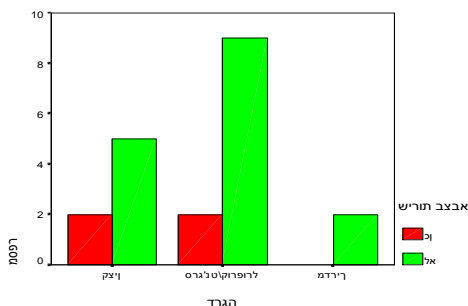
הרוב הגדול, 69.8% (557), ששירתו במשטרה ובכוח המגן היישובי היו ממוצא אשכנזי, בעוד שאחוז הספרדים (74 איש) ובני עדות המזרח (165 איש) גם יחד עמד על 29.9% (0.3% מהמתפקדים לא סיפקו את נתוני המוצא). נתון זה משקף נאמנה את השינויים בכלל החברה היהודית ובירושלים כנקודת מבחן. לפי הנתונים שמשפך גורביץ (1940, ע' 22, טבלה 13) בנייתו של מפקד ירושלים עולה, כי אחוז האשכנזים בעיר היה 51.46%, הספרדים היו 13.69% מאוכלוסיית העיר, ועדות המזרח היו 34.49% מהאוכלוסייה. אם בתקופה העות'מאנית היה משקלם של הספרדים ובני עדת המזרח בעיר ובכלל האוכלוסייה היהודית בארץ גדול, אזי בתקופת המנדט חל היפוך בגלל הגידול במספר העולים מאירופה וממערב אירופה. (ראה תרשים מס' 2).

נתון מעניין שעולה מהמפקד נוגע לרקע של המשרתים בכוחות הביטחון, היינו, לשאלה האם למתפקד היה ניסיון צבאי קודם או ניסיון כלשהו בנשיאה ותפעול נשק. מבין 798 המתפקדים נמצא כי רק 105 איש (13.2%) היו בעלי עבר צבאי. המשמעות ברורה: המשרתים בכוח המשטרה היו חסרי ידיעה וניסיון צבאי בכל תחום שהוא, והיה הכרח אפוא להכשירם. עם זאת, למרות שבעלי התפקידים הבכירים היו חסרי ניסיון צבאי כלשהו, הדבר לא מנע את מינוים לתפקידים בכירים (ראה תרשים מס' 3).

תרשים מס' 3 : התפלגות לפי דרגה

(עיבוד סטטיסטי של נתוני מפקד האוכלוסייה היהודית של ירושלים 1939,

ארכיון ציוני מרכזי J4)

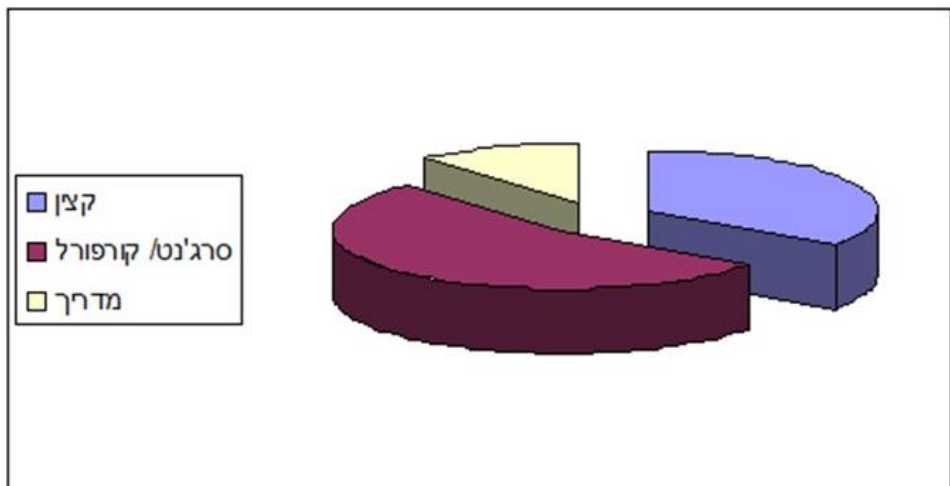

עובדה זו מראה שאף על פי שבין שיקולי מטה המשטרה בעת העלאה בדרגה היה גם הסעיף של ניסיון צבאי, תנאי זה לא עמד במבחן המציאות, כנראה בגלל המציאות העובדתית של רקע המתגייסים. הקידום היה תלוי, בין היתר, בבחינת כישורי המשרת בכוחות הביטחון לפי יכולת תפקודית, כושר הנהגה, ארגון, תפקוד שכרוך גם בכישורים מנטליים, ולא דווקא בניסיון צבאי. עם זאת מספר הנושאים בתפקידים בכירים היה קטן. לפי המפקד התפקדו 7 קצינים (0.9% מכלל השוטרים) ביניהם גם קצין יהודי שפיקד על תזמורת המשטרה; 11 סרג'נטים וקורפורלים (1.4% מכלל השוטרים) ושני שוטרים ששירתו כמדריכים בבית הספר לשוטרים (שהם 0.3% מכלל השוטרים). מיעוט הקצינים היהודים היה בולט בייחוד לעומת מספר הקצינים הערבים [11] והבריטים [65]. ייתכן שמיעוטם של נושאי התפקיד הבכיר היה ביטוי למדיניות הבריטית, שאמנם קידמה שוטרים מקומיים לתפקידי קצונה אך הקפידה לשמור על יחסי הכוחות והמעמדות בתוך המשטרה. עם זאת, אין לשכוח כי מדובר בכוח כובש, שלא הייתה לו כוונה לשים בנקודות מפתח כוח מקומי, שעלול לערער את מאזן הכוחות, ובפרט כשקשה לבטוח בו ובנאמנותו המוחלטת. אולם, כל זה היה נכון לו היה מדובר רק בקצינים יהודים. לנוכח מספרם של הקצינים הערבים הדבר תמוה שבעתים. (ראה תרשים מס' 4).

תרשים מס' 4: היחס בין בעלי התפקידים הבכירים במשטרה

(עיבוד סטטיסטי של נתוני מפקד האוכלוסייה היהודית של ירושלים 1939,

ארכיון ציוני מרכזי J4)

לוח מס' 2 מביא את אחוז בעלי התפקידים הבכירים לפי מוצא עדתי. אפשר להסביר את התוצאות על פי ניתוח השינויים הדמוגרפים בארץ ובירושלים. העלייה הגדולה של יהודים ממוצא אשכנזי השפיעה באופן טבעי גם על יחסיותם של אלה במשטרה. את העדיפות המספרית של שוטרים ממוצא אשכנזי בתפקידים בכירים ניתן להסביר אולי על בסיס המאפיינים האישיים. כלומר, העולים ממוצא אשכנזי היו ברובם משכילים (השכלה חלקית או השכלה גבוהה⁷), דבר שקרוב לוודאי היה על פי הקריטריונים שהיוו יתרון להעלאה ולקידום, ובהכרח הייתה לכך גם משמעות על רמת השכר. התוצאה ברורה מאוד באשר לשוטרים האשכנזים, אך אין היא משקפת דבר באשר לשוטרים ממוצא ספרדי. נתון זה היה חסר במסגרת השאלונים, וניתוח התוצאה יכול היה להתבסס אך ורק על המאפיינים הכלליים של מוצא העולים (ראה לוח מס' 2).

לוח מס' 2 : אחוז בעלי התפקידים הבכירים לפי מוצא עדתי

(עיבוד סטטיסטי של נתוני מפקד האוכלוסייה היהודית של ירושלים 1939,

ארכיון ציוני מרכזי J4)

מדריך	סרג'נט/קורפורל			קצינים	
	עדות מזרח	ספרדי	אשכנזי	ספרדי	אשכנזי
אשכנזי	9.1% (1)	18.2 %	72.7% (8)	28.6% (2)	74.4%
		(2)			(5)

מניתוח תוצאות המפקד נמצא שכ-59.6% מהמשרתים בכוח המגן היישובי היו נתינים ארצישראלים. השאר העדיפו להחזיק בנתינות זרה, ולא מיהרו להתאזרח. נראה כי בשלב זה לא הייתה לסוג הנתינות חשיבות מרובה כפי שהיה לה בתקופה העות'מאנית, שאז היהודים היו חסרי זכויות והעדיפו לשמור על אזרחותם, כדי לזכות בחסות ובהגנת קונסולים ולא להיות נתונים לחסדי הממשלה. בתקופת המנדט, יהודים שהתאזרחו ויהודים שהמשיכו להחזיק בנתינותם הקודמת היו בעלי זכויות משפטיות ומדיניות. אף על פי שאחד מתנאי הקבלה

⁷ אחוז גבוה מאוד של עולים אקדמאים עלה לארץ במסגרת העלייה החמישית (אליאב, 1988, עמ' 339-340). ראה בהמשך את ניתוח מפקד השוטרים היהודים לשנת 1944.

למשטרה היה כי המועמד צריך להיות אזרח ארצישראלי, הוא לא נאכף, אולי משום שהמדיניות הבריטית המעיטה בחשיבות המעשית של הפעולה וראתה בשנות ישיבת הקבע בארץ חשיבות רבה יותר. ואמנם, כעבור שתי שנות שהות בארץ היה אפשר לקבל אזרחות בדרך זו יכלו לקבל לגיטימציה עולים בלתי חוקיים שהתגייסו לכוח המגן היישובי ולכוחות העזר של המשטרה, והתמידו בשירות למשך תקופת הזמן הנדונה. בעיית הנתינות והאזרחות עלתה במלוא חומרתה, בעיקר בשנות הארבעים של המאה הקודמת בקשר לקבוצות אלה. זאת כיוון שהייתה קיימת סכנת פיטורין, והיה חשש רב לגבי מעמדם של חסרי האזרחות שלא עמדו בקריטריון שנות הוותק. לכן, זמן השירות במשטרה במקרים אלה היה חשוב מאוד.

ההשתייכות למשטרה השפיעה באופן ישיר על הסטטוס החברתי של הפרט. העובדה, שהשירות המשטרתי לא עמד בסדר עדיפות גבוה, התחדדה בעיקר בעתות משבר. השירות בכוח המגן היישובי היה אלטרנטיבה עדיפה, כיוון שהכוח נתמך על ידי הממסד היישובי שגיבה אותו. בשירות תחת מטריית הממשל הכובש, ללא שייכות וזיקה לגורם ממסדי לאומי, היה ויתור על לובי פוליטי וחברתי. תוצאת המפקד מעידה על פער עצום בין הנתונים האישיים של השוטרים לדימוי החברתי של העיסוק. תוצאה זו מקורה, לדעתי, בשני היבטים שאילו טופלו כראוי, יש להניח שהיה ניתן לצמצם את הפער. ההיבט האחד הוא בעל אופי אסטרטגי – ההיבט של יחסי ציבור. הסוכנות הייתה צריכה ליזום פעילויות הסברתיות וחינוכיות, שיבהירו את חשיבות השירות במשטרה למטרה הלאומית, ופעילויות ארגוניות שיצמצמו את הפער בין השוטרים לכוח המגן היישובי.

ההיבט האחר, והלא פחות חשוב, הוא בתחום הפרט ותפיסתו את השירות. שכן, התנאים והיחס שאליהם השוטר נחשף במהלך שנות שירותו דחפו אתו לראות את עיסוקו כנחות. הדרך שבה השוטרים ראו את עיסוקם השפיעה ישירות על התנהגותם בתוך המשטרה, והשפיעה באופן עקיף גם על הדימוי של העיסוק בעיני היישוב. התנהגותם הקשתה על בני היישוב לראות בהם אחראים לביטחונם ולחלק מן המאמץ המשותף לבנות בית לאומי.

מפקד 1944

בשנת 1944, בין החודשים ינואר עד יולי, נערך לראשונה מפקד שהקיף אך ורק את ציבור השוטרים היהודים במשטרה הארצישראלית, ומכאן חשיבותו העצומה. היה זה מפקד יזום שנועד לבדוק את מצב השוטר היהודי בגלל השינויים החברתיים, ובגלל תחושת המצוקה

הקשה בה היו שרויים השוטרים היהודיים. המפקד נערך מטעם המחלקה לסטטיסטיקה של הסוכנות, בסיועו של הוועד הפועל של הסתדרות העובדים הכללית, שחלק את שאלוני המפקד ואספם בסופו. כתיבת השאלונים התבססה על חומר רקע עובדתי נוסף שסיפקה המחלקה המדינית של הסוכנות.⁸ תוצאות המפקד כומתו לתוך נתונים מספריים. מבין 688 איש ששירתו באותה עת במשטרה, התפקדו במפקד והשתתפו רק 487 איש, ביניהם 10 קצינים ומפקחים, 53 קורפורלים וסרג'נטים ו- 424 שוטרים.⁹ נראה כי ההחלטה לקיים את המפקד נבעה מן ההתפתרות של רבים ממעגל המשרתים במשטרה, ומן הרצון למצוא חתך אופייני של השוטרים היהודים. זאת, מתוך כוונה לאתר את נקודות התורפה ולמצוא, באלו תחומים ניתן לעזור להם. לא ברור, באיזו מידה האמינו עושי המפקד או אלה שעמדו מאחוריו כי אפשר להביא לשינוי המצב, בפרט שהמצב במשטרה היה ידוע זה שנים. השאלה שעולה עקב כך היא, האם הייתה זו פעולה שבאה ל'השקיט את הרוחות' בקרב השוטרים, ולהראות להם שיש עניין במצבם, או שהיא נועדה להראות לציבור ביישוב, שמצב השוטרים לא נשכח ויש בכוונת הממסד לנסות לעזור להם? ייתכן שהצורך בעריכת המפקד נבע מכך שבאותן שנים, החל משנות מלחמת העולם השנייה ואילך, החלו להתגבש הלכה למעשה שירותי המדינה שבדרך. בכלל זה, גם אם לא באופן מוצהר, החלה לבלוט החשיבות והנחיצות של שוטרים במשטרה הארצישראלית. היו שחשבו, שלא ירחק היום והבריטים יפסיקו לשלוט בארץ-ישראל ובמקום משטרה תחת שליטה בריטית תקום משטרה עברית לכל דבר.

מתוצאות ניתוח המפקד עולה כי מספר השוטרים היהודים במשטרה גדל אם כי היה זה גידול אטי, שלא עמד ביחס שווה לגידול האוכלוסייה היהודית כפי שאפשר לראות בלוח מס' 3. לכאורה ברור, שמספר השוטרים היהודים במשטרה לא היה פרופורציונלי לגידול של היישוב, והתמונה שהתקבלה הייתה של מיעוט יהודי במשטרה, הנבלע ברוב הערבי שבה. מיעוט השוטרים היהודים בלט גם לעומת מספר השוטרים הבריטים. הרצון של הממסד היישובי להגדיל את אחוז השוטרים היהודים במשטרה על ידי פנייה לאוכלוסייה המקומית לא עמד במבחן המציאות. הקשיים הקיומיים, התנאים במשטרה וההשפעה הפסיכולוגית שהייתה ליחסו של הציבור ביישוב היו חזקים מכל, וכל השיקולים הביטחוניים והאידיאולוגיים לא הצליחו להביא רבים לראות במשטרה מקום תעסוקה המכבד את בעליו.

⁸ איתרתי רק את תוצאות המפקד, אך לא הצלחתי לאתר את השאלונים.
⁹ לא ברור מה היו המניעים והסיבות של אלה שלא התפקדו. כיוון שהמפקד נערך במשך כמה חודשים, ניתן להניח כי היה אפשר להגיע אל כל השוטרים באשר הם. לפיכך, נראה שהסיבות לא היו תלויות ביכולת הלוגיסטית, כי אם בשיקולים אישיים של השוטרים.

לוח מס' 3 : הרכב המשטרה הארצישראלית, באחוזים
 (אחוזים אלו מבוססים על נתונים מספריים כפי שהוצגו במפקד של 1944)

1944	¹⁰ 1940	¹¹ 1936	¹² 1930	¹³ 1926	
54%	52%	29%	29%	14%	בריטים
36%	34%	56%	61%	74%	ערבים
10%	14%	15%	10%	12%	יהודים
21%	29%	21%	14%	14%	אחוז השוטרים היהודים בקרב השוטרים המקומיים
31.6%	31.3%	29.2%	17.8%	19.4%	אחוז התושבים היהודיים מכלל האוכלוסייה

הנתונים שמוצגים בלוח מס' 3 מצביעים על השינויים שנבעו גם מההתרחשויות הבינלאומיות. מספר השוטרים הבריטיים עלה לאחר כל אירוע מקומי, והגידול היה מכוון מצד הממשל שביקש להישען על האלמנט האמין ביותר עליו. באשר לשוטרים הערבים, נראה כי באופן יחסי, היה עדיין רוב ערבי לעומת השוטרים היהודים, אך בולטת ירידה ברורה במספר השוטרים הערבים במשטרה. את הירידה הזו, בין השנים 1926 – השנה שבה נערכה הראורגניזציה במשטרה, לבין שנת 1930 – שנה לאחר מאורעות 1929, יש להסביר בשינוי הארגוני של המשטרה, בהתנהגות השוטרים הערבים במאורעות 1929 ובהכרת הממשל בחוסר הנאמנות של השוטרים הערבים. מגמת הירידה במספר השוטרים הערבים נמשכה גם בעקבות מאורעות 1933. משנת 1926 ועד ערב פרוץ 'המרד הערבי' הייתה ירידה של כ- 15% בכוח הערבי במשטרה. בתום 'המרד הערבי' היה אחוז השוטרים הערבים רק 61% ממצבת השוטרים הערבים לפני 'המרד הערבי'. נתונים אלו מצביעים על כוונה ברורה של הממשל להקטין את מספר השוטרים הערבים במשטרה. עם זאת, מספרם במשטרה עדיין המשיך להיות גבוה

¹⁰. בתום 'המרד הערבי' ובראשית מלחמת העולם השנייה.

¹¹. ערב 'המרד הערבי'.

¹². לאחר מאורעות 1929.

יחסית לעומת מספר השוטרים היהודים ולו גם בגלל משקלם באוכלוסייה הכללית של ארץ-ישראל.

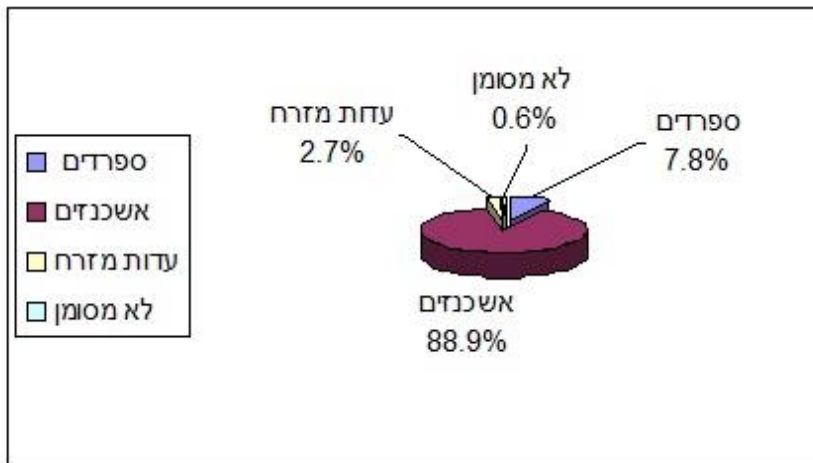
מספר השוטרים היהודים, לפי הנתונים, גדל באופן אטי מאוד, גידול שאינו משקף את קצב הגידול באוכלוסייה היהודית. בעקבות מאורעות 1929 ובמהלך 'המרד הערבי' היה גידול במספרם אם כי לא רב, ומיד לאחר 'המרד הערבי' שוב הייתה ירידה במספרם, ירידה שנבעה מהתפטרות השוטרים. הירידה הגיעה לשיאה בשנת המפקד, 1944, כאשר אחוז השוטרים היהודים במשטרה הגיע כמעט לנקודת ההתחלה. ברור, שנתונים אלו היו צריכים להדליק אור אדום בקרב ההנהגה היהודית אם רצו להמשיך ולשמור על נוכחות יהודית בכוח הביטחון, ואפילו תחת זרוע הממשל. הם הבינו, שיש הכרח ממשי לפעול למען שינוי מהותי במצב השוטרים היהודים, בייחוד בגלל גודלו ומעמדו של כוח המגן היישובי. נתון מעניין נוסף שעולה מהטבלה הוא הגידול האטי והמתמיד באחוז השוטרים היהודים במסגרת המשטרות המקומיות¹⁴. עם זאת יש לזכור שמספר השוטרים היהודים ששירתו במשטרת תל אביב היה רב, וייתכן שנתון זה השפיע על השקלול.

מניתוח נתוני המפקד באשר למוצא השוטרים (ראה תרשים מס' 5), עולה תוצאה דומה לזו של מפקד 1939. אחוז גבוה מהשוטרים, היה ממוצא אשכנזי 88.9%, אחוז השוטרים הספרדים היה 7.8%, ואילו השוטרים יוצאי עדות המזרח היו מיעוט, רק 2.7%. בקרב השוטרים ממוצא אשכנזי היה אחוז השוטרים הנשואים גבוה, תוצאה מובנת על רקע היתרון המספרי שלהם במשטרה. בקרב השוטרים הספרדים לא ניכר הבדל מהותי בין הרווקים לנשואים. לעומת זאת, בקרב השוטרים מעדות המזרח היה אחוז גבוה של נשואים (ראה לוח מס' 4). התוצאה משקפת את הגמישות של המערכת המשטרתית, שנתנה היתר לגיוס מועמדים נשואים לתפקידי שיטור, אף על פי שהעדפה המוצהרת שלהם הייתה לגייס רווקים, בשל התנאים הקשים, וחוסר הגמישות של השוטרים הנשואים. היה ברור, ששוטר נשוי יתקשה לשרת הרחק מהקהילה בשל תלותו במסגרות חינוכיות בעבור ילדיו. עם זאת ייתכן גם, שמיעוט המתגייסים הרווקים לשירות במשטרה פתח פתח לגיוס מועמדים נשואים למשטרה.

¹³ . לאחר הפירוק של הגינדרמריה הארצישראלית [המשטרה המעולה].

¹⁴ 'משטרות מקומיות': הכוונה למשטרות מעורבות, יהודים וערבים, שהוקמו בערים: ירושלים, חיפה, טבריה, צפת ובנקודות משטרה קטנות יותר ברחבי הארץ. ת"א בשונה משאר המשטרות המעורבות, הייתה משטרה עברית, הושתתה על טהרת השוטרים היהודיים.

תרשים מס' 5 : חלוקה עדתית של השוטרים
(עיבוד סטטיסטי של מפקד השוטרים 1944)

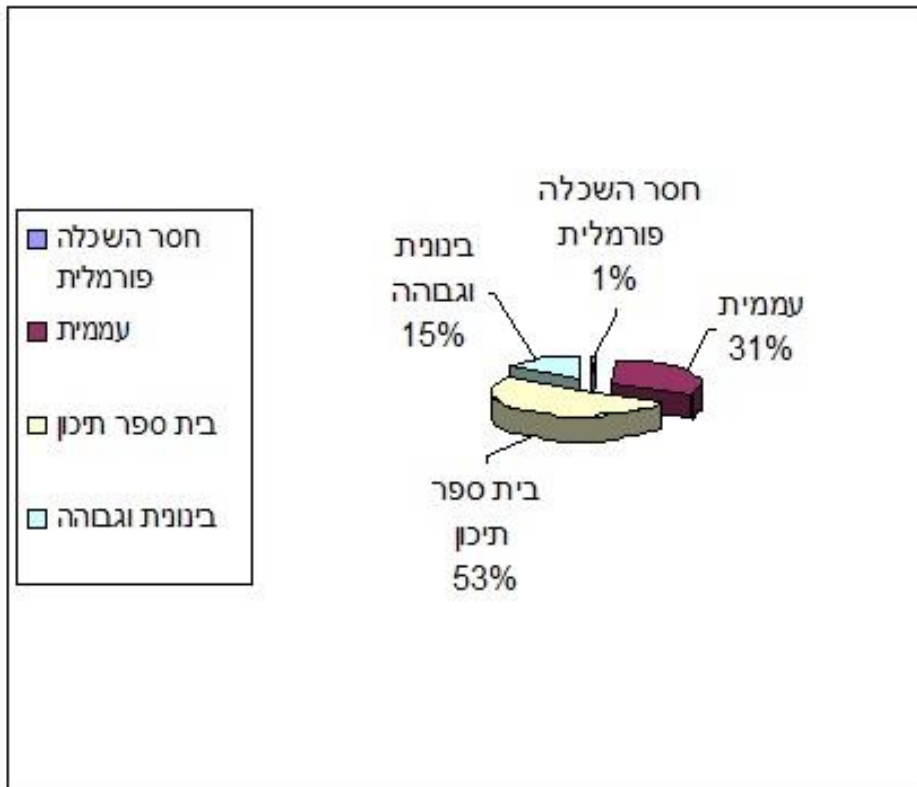
לוח מס' 4 : היחס בין מוצא עדתי למצב משפחתי

(מספרים אלו מבוססים על נתונים מספריים כפי שהוצגו במפקד השוטרים של 1944)

עדה	רווק	נשוי
אשכנזי	106	327
ספרדי	18	20
עדות-מזרח	3	10
לא מסומן	2	2

בדוחות המשטרה שכתב מפכ"ל המשטרה הוצגו השוטרים כבלתי משכילים, מעטים מהם ידעו קרוא וכתוב. יש עם זאת להסתייג ולומר, שבעת כתיבת הדו"חות לא הייתה הבחנה בין שוטרים יהודים לשוטרים ערבים, והתמונה שהצטיירה הייתה למעשה של מצבם הכללי של השוטרים במשטרה מניחות נתוני המפקד (ראה תרשים מס' 6) עולה כי נמצא כי מרבית השוטרים היו בעלי השכלה בינונית ומעלה :

תרשים מס' 6 : רמת ההשכלה בקרב המתפקדים
 (עיבוד סטטיסטי של מפקד השוטרים 1944)

נתונים אלו מציגים דימוי שונה לחלוטין מדימוי השוטר כפי שהיה טבוע בתודעה היישובית. היישוב ראה בשוטרים אוכלוסיית שוליים, בלתי משכילה, והתייחסות זו כשלעצמה מעידה למעשה על דעות קדומות, היא מתייחסת אל המשטרה הארצישראלית כמכלול, בלי להתמקד בקבוצות הדתיות. מה אפוא תרם לדימוי זה? שהרי התוצאות יכלו לשמש נקודת זינוק לשינוי תדמיתי. נראה כי היו אלה הנתונים האובייקטיביים שלא היו תלויים בשוטרים היהודים דווקא. בשל היותם מיעוט בתוך רוב ערבי, שהיה מורכב ברובו מכפריים חסרי השכלה, נבלעו השוטרים היהודים בתוך הכלל. לכן, דימוי השוטרים לא שיקף את הפרטים המרכיבים אותו,

אלא את כלל המשטרה – יהודים וערבים כאחד. זו הייתה נקודת החולשה העיקרית של השוטרים היהודים במסגרת ארגונית זו.

בבדיקת משלח יד קודם לגיוס למשטרה עולה כי מרבית השוטרים היו בעלי מקצוע קודם, לפחות על פי הצהרתם. אחוז ניכר מתוכם היו פועלים בתעשייה או בבניין, וחלק עסק גם בחקלאות. תוצאות אלו דומות לתוצאות הניתוח של גורביץ, גרץ ובקי (תש"ה, ע' 72) על התפלגות המקצועות בין כלל העולים בין השנים 1928-1942, גם שם אחוז ניכר מהעולים דיווח על משלח יד קודם בתחומי התעשייה, המלאכה והבניין, העיסוק בחקלאות היה בעדיפות אחרונה. לפי הנתונים, מדובר בסקטור שהגיע מהתחום הפרודוקטיבי, בעלייה עובדת. מציאותה של קבוצה זו במשטרה יכולה להצביע על מצב המשק. גלי העלייה הגדולים לא אפשרו לכולם להיקלט במקומות עבודה מתאימים ועקב כך פנו חלק מן העולים למקצועות ותחומים שונים (גרוס ומצר, תש"ס, ע' 303).

חלקם של השוטרים היהודים במשטרה מבחינת מעמדם, על פי מספר השוטרים היהודים בתפקידים בכירים, מעלה תמונה שאינה מעודדת, לפחות בעבור אלו שקיוו להתקדם במשטרה, וראו בעיסוק המשטרתי קריירה. תמונה דומה ראינו כבר במפקד של שנת 1939. (ראה לוח מס' 5).

לוח מס' 5 : מספר השוטרים והקצינים במשטרה הארצישראלית בשנת 1944
(נתונים מספריים המבוססים על מפקד השוטרים 1944)

קצינים	שוטרים	
300	3400	בריטים
35	2465	ערבים (מוסלמים ונוצרים)
38	650	יהודים

יש להניח, שהיה קיים חשש מצד גורמים בריטיים במשטרה מפני קידום שוטרים יהודים, וייתכן שדווקא בשל אותם כישורים כמו השכלה ומוטיבציה לא קודמו. ייתכן והבריטים פחדו

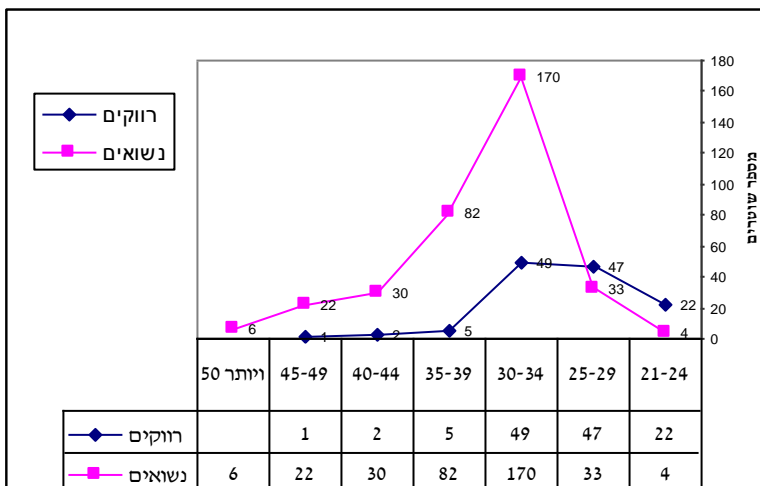
שמי שיחזיק בתפקידים הבכירים עלול להשתמש ביתרון הכוח שבידו כדי לקומם או למשוך אחריו את השוטרים היהודים. ייתכן גם, שלא רצו שהשוטרים היהודים בדרגות קצונה בכירות יראו בעצמם אלטרנטיבה למשטרה הבריטית, וינסו לדחוף להקמת משטרה יהודית. כלומר, שהקצונה היהודית שהייתה גרעין כוח, תהפוך למעשה כלי בידי הממסד היהודי למימוש מטרותיהם. מבחינת הבריטים החשש היה מוצדק, שהרי הם ידעו מהי מטרת היישוב היהודי והעומדים בראשו – הקמת מדינה יהודית.

בהשוואה בין אחוז היהודים בתפקידים הבכירים לבין אחוז הערבים שהחזיקו באותה משרה מתוך כלל השוטרים הערבים והיהודים במשטרה, היה לרוב יתרון לכוח היהודי. אולם, בשל מספרם הכולל של היהודים במשטרה, לא בלט יתרון זה וכמעט לא הורגש. ככל הנראה, הייתה זו גם התחושה בקרב היישוב היהודי, שסבר שאין היהודים במשטרה מהווים כוח ממשי.

בחינת המשתנים גיל ומצב משפחתי (ראה תרשים מס' 7) מעלה את התוצאה הבאה: גיל השוטרים נע בין 21 שנה לבין 50 שנה ויותר, אחוז גבוה מאלה המשרתים במשטרה היו נשואים (358 איש, כלומר 73.5%). רובם המכריע של השוטרים היה מבוגר יחסית, בגילאי 30-34 (170 איש). אחוז השוטרים הנשואים במשטרה קטן באופן הדרגתי עם העלייה בגיל, ונבע גם ממיעוט שוטרים בגילאים הללו במשטרה. נראה כי העיסוק המשטרתי נתפס בעיני השוטרים הנשואים כעיסוק 'בטוח', שעל בסיסו ניתן לקיים משפחה, למרות התנאים הקשים במשטרה. אם בקרב השוטרים הנשואים נמצאה תפרוסת רחבה יותר של גילאים (מגילאי 30 ועד 50 ויותר), אזי בקרב הרווקים הרוב המכריע של השוטרים נע בטווח הגילאים 21-34 (91.8% מכלל הרווקים. על פי המפקד מדובר ב-118 איש), ובקבוצת הגיל הבאה, גילאי 35-39, ישנה ירידה דרסטית במספר השוטרים הרווקים (6.2%). יש להניח לגבי קבוצת השוטרים הרווקים, שכיוון שגילם עלה, וכיוון שהיו בלתי תלויים במשפחה, הם בחרו להתפטר מהמשטרה ולחפש מקורות פרנסה רווחיים יותר, שהבטיחו קיום נאות. ברמה הכללית, הקשר בין שני המשתנים בשתי הקבוצות: רווקים ונשואים, מצביע על התמדה בשירות המשטרתי, אף על פי שתנאי השירות היו הקשים.

תרשים מס' 7: הרכב הגילים והמצב המשפחתי

(עיבוד סטטיסטי של מפקד השוטרים 1944)

כלומר, ברמה האישית הם נאלצו להתמודד עם משכורות נמוכות, שירות בסביבה זרה, מרחק מקבלת שירותים קהילתיים, אי-העלאה בדרגה ועוד. וברמה האובייקטיבית נאלצו להתמודד עם יחס הסביבה והיישוב היהודי כלפיהם וכלפי מעמדם.

חקירה מפורטת של שנות העלייה ומספר המשרתים במשטרה (ראה לוח מס' 6) מעלה כי הגיוס והקליטה המסיבית של שוטרים למשטרה היו בין השנים 1931-1935 – שנות העלייה החמישית. נתון זה כשלעצמו מעניין מבחינת התהליכים שעברו על היישוב באותן שנים: אלו היו שנות שגשוג וגאות במשק הארצישראלי. אף על פי כן אנו מגלים, שרבים התגייסו למשטרה. הדבר מעורר תהיות באשר לסיבות ולמניעים. לכאורה, אפשר לומר שכתוצאה מהשגשוג במשק היה צורך בידיים עובדות, אך בכל זאת, היו שהתגייסו למשטרה. ניתן אפוא להניח, כפי שכבר ציינתי, שככל הנראה השיקול היה היציבות שסימלה המשטרה. אך ייתכן גם שלא הכול הצליחו למצוא את מקומם בשוק הפרטי, והפתרון ה'אידיאלי' בעבורם היה למצוא תעסוקה במשטרה, בעיקר בשל המחסור המתמיד בשוטרים.

המספר הקטן של המתגייסים למשטרה משנת 1936 משקף את התהליכים שעברו על היישוב היהודי: היחלשות ניכרת של המשק ופרוץ 'המרד הערבי'. נדמה כי תוצאה זו היא פועל יוצא

מההתגייסות לכוח המגן היישובי, שכפי שציינתי היה אלטרנטיבה עדיפה וברורה על פני הגיוס למשטרה.

לוח מס' 6 : מספר המתגייסים למשטרה לפי שנת הלידה
(נתונים מספריים ממפקד 1944)

שנת עלייה	מס' העולים שהתגייסו	מס' ילידי הארץ שהתגייסו
1896-1905	3	6
1906-1915	10	28
1916-1925	68	22
1926-1930	25	
1931-1935	227	
1936	51	
1937	13	
1938	7	
1939	5	
עד 1940	5	

נתון מעניין נוסף שעולה מהטבלה הוא, שמשנת 1926 ואילך אין התגייסות של ילידי הארץ למשטרה אלא רק של עולים. אין כל ספק שנתון זה מעורר תהיות : מדוע זה לא מצאו בני הדור השני כל עניין בעיסוק המשטרתי? האם הגידול הניכר במספר העולים במשטרה, שלהם מאפיינים דומים הקשה על ילידי הארץ להשתלב? ואולי הייתה העדפה של השלטונות לגייס ילידי חוץ, שלדעתם היו קבוצת איכות? יתכן שהשיקול הכלכלי אף הוא היה שיקול מכריע. ואולי, בעבור בני הדור השני לא הייתה קיימת בעיית התאקלמות חברתית, ולכן האפשרות למצוא עבודה בענפי המשק האחרים הייתה פחות בעייתית?

ניתוח תוצאות המפקדים של שנת 1939, ובייחוד מפקד השוטרים משנת 1944, נותן לנו תמונה מאוד מפתיעה של מאפייניהם האישיים של השוטרים. ניתוח המפקדים מראה כי, בדרך-כלל,

היו אלה אנשים מן השורה שהתגייסו למשטרה, מי מבחירה ומי מאילוץ ששנבעו מהצרכים הביטחוניים והכלכליים. תמונת המתגייסים למשטרה שעלתה מהתוצאות הייתה תמונת ראי בזעיר אנפין של היישוב ושל התהליכים שהתרחשו בחברה. הצמיחה הדמוגרפית, ארצות המוצא והמאפיינים של העולים – כל אלה מצאו את ביטויים במשטרה. הניתוח מעיד כי מבחינת מבחן איכות כוח האדם, הדימוי השלילי של המשטרה ביישוב לא היה מבוסס. תוצאות המפקדים מעידות, שרבים מהשוטרים היהודים היו בעלי מקצוע ומשכילים. יש להניח, שהדימוי של השוטרים כאנלפאבתיים, שבא לידי ביטוי בדיווחים הממשלתיים, נוצר תחת הרושם של כלל המשרתים במשטרה. הממסד היישובי לא הצליח לתקן רושם זה, ונכשל בהיבט ההסברתי. הנהגת היישוב טרחה להדגיש את האינטרס הלאומי החשוב שיש בשירות המשטרה, אך לא התעמתה עם הדימוי החברתי. העובדה שהממסד היישובי לא השתמש בהרכב ובאופי כוח האדם במשטרה כמקור משיכה וכאמצעי לטשטוש קשיי השירות, מעידה כי הוא לא ראה בכך חשיבות. עם זאת, אינני בטוחה שהייתה כאן כוונה מודעת, שכן, הנהגת היישוב הייתה נתונה בקלחת העשייה, שבה סוגיית הביטחון הלאומי עמדה בראש סדר העניינים. לכן, העניין החברתי נדמה כלא חשוב. כיוון שהגיוס למשטרה לא היה בפקוח הנהגת היישוב, התקשה הממסד לשכנע את אנשי היישוב באיכות המתגייסים, אף על פי שנתוני השוטרים היו ידועים.

אגודת 'השוטר העברי'

דימוי השוטר היהודי בדעת הקהל נקבע, נמדד והושפע מזקתו לממסד היישובי. כיוון שהשוטר היהודי הועסק תחת זרוע ממשלתית, נמנעה ממנו הזיקה למרות מוסדית יהודית. יתרה מזאת, הזהות הלאומית שלו נשללה בתוך המערכת הזרה. בימים כתיקונם ובתקופות חירום לאומי הייתה עבודת השוטר הארצישראלי כרוכה ושזורה בגורמים סביבתיים וחברתיים. המשטרה הארצישראלית הייתה זרוע של השלטון המרכזי, ופעולותיה כווננו, הן לביצוע החלטות הדרג השלטוני והן לשמירת החוק והסדר. לא היה כל מקום להתערבות הממסד המקומי, בגלל הגדרת תפקודי המשטרה ובגלל חששו של השלטון הבריטי כי מתן היתר להתערבות מקומית יהיה למעשה הכרה בכוח הממסד היישובי, דבר העלול לעורר את השוטרים המקומיים ולהביאם להתקוממות. המערכת השלטונית חששה לאבד כך את מרכז הכוח והשליטה על הזרוע החשובה ביותר לשמירה וקיום השלטון ותפקודו. לפיכך, ביקשה צמרת הממשל הבריטי למנוע באופן מכוון כל התערבות ברורה והחלטית של הממסד היהודי. נראה כי הממשל

הבריטי חשש מפני פוליטיזציה של הכוחות המקומיים בתוך המערכת השלטונית. התוצאה העקיפה של פעולה זו הייתה שהשוטרים היהודים חשו 'נטושים' וללא מוקד כוח לאומי.

חוסר ההכרה של היישוב היהודי בחשיבות תרומתו של השוטר היהודי בתוך ארגון ביטחוני ממשלתי העצים את קשיי השוטר. אי-יכולתה של הנהגת היישוב להביא קבוצות חברתיות לראות בהתגייסות למשטרה יעד חלוצי ומטרה לאומית הבהירה את הדימוי החברתי הבעייתי שנקשר בעיסוק המשטרה. העדר הקשר בין השוטרים היהודים לכוח חברתי ופוליטי ביישוב שיכול לעשות למענם, הביא אותם לראשונה לעשות למען עצמם, ולהקים גוף עצמאי שמטרתו עזרה הדדית בין השוטרים שנקרא 'שוטר עברי' (ארסט, 1939). הייתה זו יוזמה וולנטרית, התארגנות ספונטנית שנולדה לאחר גל האלימות הראשון (1936) ובגלל מצבם החומרי והפיזי של השוטרים היהודים. כוונת היוזמים הייתה להקים גוף בלתי תלוי בממסד, וכך, להימנע מהתנגדות הממשל. המניע היה בעיקרו כלכלי – הגוף בא לענות על צרכים וחסימים כלכליים שהסוכנות לא נתנה להם פתרון. היוזמה הוולונטרית של השוטרים היהודים מעידה על שינוי שחל ביחסם של השוטרים אל המנגנון השלטוני, ואולי גם על התפכחותם ממנו. שכן, היה ידוע שהממשל הבריטי אינו מתיר התארגנות עצמאית מחשש להפרת האיזון, ורואה בקבוצות אלה איום על המערכת השלטונית. ייתכן גם שהתארגנות זו נועדה להפעיל לחץ על הסוכנות, שכן, הם האמינו שהסוכנות לא תרצה להגיע לעימות עם השלטון ותזדרז לטפל בבעייתם. על פי הנחה זו ברור שהם ניצלו את מאבקי הכוח כאמצעי למימוש דרישותיהם. אין כל ספק שההתארגנות העצמאית של השוטרים השפיעה באופן פסיכולוגי ומוראלי על השוטרים, שקולם נשמע. נראה כי יותר משהייתה בהתארגנות קריאה לפעולה אופרטיבית, הייתה בה קריאה לעזרה.

המארגנים, נציגי השוטרים, העלו על הכתב דרישות מספר, והפיצו אותם בכל המוסדות הלאומיים והיישוביים, ובכלל זה באגודת עורכי הדין, בעריות, במועצות מקומיות, באגודת הסוחרים, בוועדי שכונות ואצל הרב הראשי. הדרישות נגעו, כאמור, בעיקר להיבטים הכלכליים ולתנאים הסוציאליים של השוטרים – תוספת שכר והטבות סוציאליות בזמן השירות, ובתום השירות המשטרה.

כיוון שהנהלת הסוכנות לא מיהרה להגיב, גברה תחושת התסכול, האכזבה וההתמרמרות: **"המוסדות העבריים טרם העריכו את כובד משקלו של השוטר העברי על מאזני המדיניות הארץ-ישראלית"** (ועד השוטרים, 1937). בסוכנות לא יכלו להתעלם מהתארגנות. נציגי

הסוכנות נפגשו עם נציגי אגודת 'השוטר העברי'. לא ברור האם פגישה זו התרחשה בגלל הפרת האיזון הביטחוני והצורך לשמור על אלו שעדין המשיכו בתפקידם במשטרה, או בגלל ההכרה בקיומה של האגודה לשמירת האינטרסים של השוטרים. נציגי הסוכנות הדגישו את התנגדות הסוכנות להענקת תוספת שכר, וציינו את נכונותה לסייע בכל הנוגע לתנאים הסוציאליים והחברתיים. הם ביקשו מחברי האגודה שיעלו מחדש את דרישותיהם על הכתב, ובכלל זה את מסגרת התקציב שלדעתם תידרש למילוי דרישותיהם. בגישה זו יש בכדי להעיד על שינוי שחל בתפיסת הממסד היישובי את עצמו; גוף הרואה עצמו רשאי ויכול לפעול למען צורכי האוכלוסייה ללא תלות, ואולי אף בניגוד לרצון השליט.

בינואר 1938 הגישו נציגי האגודה להנהלת הסוכנות את הצעותיהם. הנקודות המרכזיות היו: הקלות בהוצאות המחייה, כגון: הקמת צרכנייה מסובסדת, מטבח משותף, בניית שיכון לשוטרים, הקניית קרן ביטוח למען השוטר בגין מוות או תום שירות, והקמת קרן כלכלית שמטרתה סיוע כלכלי לשוטר בעת יציאתו לחופשה (ועד השוטרים, 1938). היות שלא נמצאו תעודות ומסמכים המצביעים על המשך פעילותה של האגודה, לא ברור מה עלה בגורלה. האם משום שהסוכנות הקימה גוף ממסדי לטיפול בשוטר היהודי – 'הוועדה היישובית לטיפול במשפחת השוטר' – לא ראו נציגי האגודה הכרח בהמשך קיומם העצמאי? או שמא הייתה האגודה אפיזודה חולפת בלבד, שקמה לצורך השעה, וללא מנהיגות פסקה פעולתה? אף על פי שאין ידיעות נוספות על פעילות אגודת 'השוטר העברי', אנו למדים מהתעודות השונות – שאינן עוסקות ישירות באגודה אלא בפעולות הסוכנות – כי הסוכנות אכן עשתה מאמצים לשיפור מצב ומעמד השוטר.

סיכום

שנות הממשל האזרחי הבריטי היו שנים של בנייה ועיצוב ביישוב היהודי. הנהגת היישוב התמודדה עם תהליכים חברתיים כגון: גלי עלייה; משברים כלכליים ואירועים ביטחוניים, שחייבו אותה למצוא פתרונות התיישבותיים; פתרונות תעסוקתיים ופתרונות ביטחוניים לגאליים, כדי להבטיח את שלומם של היישובים היהודיים; וכדומה. המסגרת החברתית של היישוב התגבשה אז והתעצבה. בשנים אלה נוצרו אליטות פוליטיות, חברתיות וכלכליות, פסקו חילופי האישים בהנהגת היישוב ונקבעו יעדים לאומיים חשובים. גלי העלייה, בעיקר העלייה הרביעית והחמישית שהביאו עמן הון אישי שהושקע בפיתוח, גרמו לביסוס המשק

הארצישראלי. המשק החל להציע אלטרנטיבות תעסוקתיות, שהניבו שכר גבוה יותר. הזיקה בין אליטות חברתיות ופוליטיות לעיסוקים מקצועיים מסוימים, והדימוי של חלק מהעיסוקים והמקצועות הללו כחיוניים לחיזוק המשק והיישוב היהודי, השפיעו על תפיסתם בציבור ומיקמו אותם גבוה יותר בסולם הסטטוס החברתי.

כיוון שהמשטרה הייתה ארגון מעורב ללא אופי לאומי מוגדר, וכיוון שאופייה והרכבה של המשטרה נקבעו בצורה שרירותית, הנהגת היישוב התקשתה להביא את בני היישוב לראות בהתגייסות למשטרה מטרה לאומית. רבים מאלה שהתגייסו למשטרה ראו בה מקור פרנסה בלבד. מעטים התגייסו ממניעים לאומיים, או מתוך תחושת שליחות. ההעדר הקשר בין האליטות ביישוב לבין השוטרים, שנבע מהאיסור של הממשל על קשירת קשרים בין גורמים בשירות הממשלתי לכוח מקומי, והעדר המנהיגות בקרב השוטרים, השפיעו השפעה ישירה על קביעת הדימוי והסטטוס של העיסוק. לא היה במשטרה דבר שעודד את בני היישוב לראות בה אלטרנטיבה תעסוקתית.

בתפיסה החברתית ביישוב, העיסוק המשטרתי דורג נמוך בסולם החברתי ואף לא זכה להערכה חיובית. הדימוי השלילי של עיסוקו, היחס לו זכה מהחברה וריחוקו ממרכז הכוח הפוליטי, העצימו את תחושת הנחיתות שלו ודחקו אותו לשוליים החברתיים. מה שתרם לדימוי ולהערכה הנמוכה היה רמת השכר הנמוכה של השוטר, שהמשמעות המעשית שלה הייתה שאין עיסוק זה מאפשר קיום בכבוד מבחינת יוקר המחיה ורמת החיים ברחוב היהודי. אין זה מפליא אפוא, שאחת הסיבות העיקריות להתפטרות רבים מהמשטרה הייתה גובה השכר החודשי. אלה שעזבו את שורות המשטרה ביקשו לשנות את רמת חייהם מבחינה כלכלית, ואין כל ספק שביקשו לשנות על ידי כך גם את מעמדם החברתי.

במחצית השנייה של שנות השלושים של המאה הקודמת חל שינוי חברתי וביטחוני, שבא לידי ביטוי בארגון העצמאי של מרבית מערכות החיים ביישוב. בשנים אלה נוסדו מנגנוני השלטון הממסדי וגדל כוח המגן היישובי. שינוי מבני זה העצים את המתח ביחסים שבין השוטרים ליישוב. במהלך 'המרד הערבי' המשטרה הארצישראלית נחשפה בחולשתה ובחוסר תפקודה. היישוב היהודי, לא ראה בשוטרים היהודים אנשים שיכולים לקדם את העניין הלאומי ולתרום לו. חוסר הרלוונטיות של השוטרים הלכה והתחזקה, ככל שמעמדו וחלקו של כוח המגן היישובי לשמירת ביטחון היישובים היהודיים גדל.

בתום מלחמת העולם השנייה התברר להנהגת היישוב כי לא חל שינוי בגישתה של ממשלת בריטניה, אשר המשיכה לדבוק ביישום מדיניות 'הספר הלבן של מקדולנד' (1939), שמשמעותה הייתה צמצום היישוב היהודי והקפאתו. בקרב הנהגת היישוב גברה האכזבה. הנהגת היישוב עמדה בפני מציאות חדשה. התפיסה הביטחונית השתנתה. מדיניות ההבלגה שנקבעה כקו מדיני מחייב עם פרוץ מלחמת העולם השנייה נזנחה. התגובה הצבאית – כדרך פעולה נגד הממשל הבריטי – קיבלה לגיטימיות. שינוי זה בגישה לא נבע, רק מן האכזבה ממדיניות הממשל, אלא גם מההכרה בכוח הביטחוני שיש ליישוב. ראיית כוח המגן היישובי ככוח שיכול לקדם את העניין הלאומי העמידה את העיסוק המשטרתי כלא רלוונטי. דומה, שהנהגת היישוב התקשתה להבהיר לציבור את חשיבותה של המשטרה למדינה שתקום, ואת היתרון שהשירות של שוטרים יהודים בתוך מסגרת ביטחונית ממשלתית מקנה לו. ההנהגה התקשתה לשכנע את הציבור גם משום שלא יכלה לומר לו מתי יסתיים השלטון הבריטי או מתי תקום המדינה היהודית.

מנקודת מבט היסטורית, אפשר אפוא לומר כי האופי האידיאליסטי שביקשה הנהגת היישוב לקשור לשירות במשטרה, לא שכנע את בני היישוב לראות בו מעשה חלוצי. השירות במשטרה לא היה 'קרטיס כניסה' לחברה היהודית המתעצבת. בעיני רבים ביישוב, ההתגייסות למשטרה לא נתפסה כמעשה נורמטיבי, אלא כהיפוכו. היישוב ראה באלה ששירתו במשטרה אנשים שאינם שייכים לקולקטיב הלאומי.

מקורות

- אברהם חיים (2000), **ייחוד והשתלבות הנהגת הספרדים בירושלים בתקופת השלטון הבריטי תרע"ח-תש"ח (1917-1948)**, ירושלים: כרמל, תש"ס.
- אזרח עברי (ללא תאריך), **הבו לנו שוטרים עברים, אצ"מ S25/6170**¹⁵.
- אטינגר שמואל (תשמ"ב), **מבוא, בתוך: שגן אביגדור (עורך), הגירה והתיישבות בישראל ובעמים, ירושלים: מרכז זלמן שזר. עמ' 9-17**
- אייזנשטדט שי נ' (תשל"ט), **דיפרנציאציה וריבוד חברתי, ירושלים: מאגנס, עמ' 33-37**.
- אלדדי אלימלך (1980), **מזכרונות של שוטר מנדטורי, בתוך: כל בר (חיפה), 12 במרס, את"ה 6/סנס/19**.
- אליאב בנימין (1988), **היישוב בימי הבית הלאומי, ירושלים: כתר**.
- ארסט אברהם (1939), **סקירה על פעולת הקשר עם השוטרים היהודים, 28 במרץ, אצ"מ S25/4841**.
- ארסט אברהם (1943), **דו"ח על מצב היהודים במשטרה, 5 בספטמבר, אצ"מ S25/4823**.
- גורביץ דוד (1940), **יהודי ירושלים, חקירה דמוגרפית-סוציולוגית של היישוב היהודי לעדותו על יסוד מפקד יהודי ירושלים שנערך באלול תרצ"ט, ספטמבר 1939, ירושלים: המחלקה לסטטיסטיקה של הסוכנות היהודית, תש"א**.
- גורביץ דוד, **גרץ אהרן, בקי רוברטו (עורכים) (תש"ה), העלייה, הישוב והתנועה הטבעית של האוכלוסייה בארץ-ישראל, ירושלים: המחלקה לסטטיסטיקה של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, עמ' 58-64**.
- גרוס נחום, **מצר יעקב (תש"ס), ארץ-ישראל במלחמת העולם השנייה: היבטים כלכליים, בתוך: גרוס נחום (עורך), לא על הרוח לבדה, ירושלים: מאגנס, יד יצחק בן צבי, עמ' 300-324**.
- גרינבוים י' (1936), **המצב בעליה ובעיותיה, בתוך: קובץ לענייני עליה, ג', ירושלים: מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, תרצ"ו, 1936, חלוקת הישוב לפי עדות, אצ"מ S6/1190**.
- הוועדה היישובית לטיפול במשפחת השוטר עם הגב' גולדה מאירסון, **2 באפריל, אצ"מ S25/6181**.
- הורוביץ דן (תש"ח), **הכלכלה הארצישראלית בהתהוותה, תל אביב: מוסד ביאליק, עמ' 161-164**.
- ועד השוטרים (1937), **כ"א סיוון תרצ"ז, 31 במרס, אצ"מ J1/1984**.
- ועד השוטרים (1938), **ועד השוטרים להנהלת הסוכנות, 12 בינואר, אצ"מ S25/6178**.
- יחזקאלי פנחס (1997), **'שיטור קהילתי' מול 'שיטור אכיפתי' סוגיות עקרוניות, משטרה וחברה, גליון מס' 1, נובמבר, עמ' 66-69**.

¹⁵ הסימון אצ"מ מצביע על מיקום התעודה או המכתב בארכיון הציוני.

כהן יצחק יי (ת"ש), **השוטר העברי בביתו הלאומי**, ירושלים: אחיאסף.
 ליסק משה (תשנ"ד), עלייה, קליטה ובניין חברה יהודית בארץ-ישראל בשנות העשרים 1918-1930,
 בתוך: ליסק משה (עורך), **תולדות היישוב היהודי בארץ-ישראל מאז העלייה הראשונה**, כרך ב', תקופת
 המנדט, חלק שני, ירושלים: מוסד ביאליק, עמ' 173-302.

ליסק משה (1981), **האליטות של היישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת המנדט**, תל אביב: עם עובד,
 עמ' 16-19.

ללא מחבר (1931), למצוקת השוטרים היהודים, העם, 29 ביולי. **אצ"מ** S25/6170.

מטה המשטרה (1943), תזכיר ממטה המשטרה לכל המחוזות, 13 בדצמבר 1943, **אצ"מ** S25/6140.

קולונל קיש (1931), קולונל קיש ליהושע גורדון, תכתובת בנושא מצב השוטרים היהודים במשטרה, 17
 ביולי 1931, **אצ"מ** S25/4831.

תדהר דוד (תרצ"ו), לקראת הריאורגניזציה במשטרה הא"י, מאמר שלישי, **הירדן**, ל' חשוון (26.11.35).
 Eisenstadt Shemuel N. (1954), **The Absorption of Immigrants**, London: Routledge &
 Paul.

Miles Andrew (1999), **Social Mobility in Nineteenth and Early Twentieth Century in England**, Great Britain: Macmillan Press.